

Ivan Cvitković

HRVATSKI IDENTITET U BOSNI I HERCEGOVINI¹

1. Umjesto uvoda

Za Bosnu i Hercegovinu se voli reći da je »multikulturalna«, iako bih bio sretniji da je »interkulturalna«. Jer »multikulturalnost« podrazumijeva tradicionalan odnos između »nas« i »njih«, a ne suvremen odnos: život jednih s drugima i jednih **za** druge (a ne jednih **pored** drugih). O podudarnosti vjerske i nacionalne pripadnosti u mješovitim područjima pisao je svojevremeno M. Weber. (Veber, 2006:16) Istina, Weber je o tome pisao na primjeru Njemačke, ali to se potvrđuje i u Bosni i Hercegovini. U tom slučaju važi pravilo: što je utjecaj religija i religijskih zajednica na stvaranje identiteta bio jači, to je i veći njihov utjecaj na politički život. Zato će se u Bosni i Hercegovini, zbog nacionalnih i konfesionalnih odnosa, u organiziranju političkog života uvijek javljati »nacionalne« i »konfesionalne« prepreke. A to stvara pogodne okolnosti za konstantno njegovanje kulta straha (strah od ugroženosti; strah od obnove rata; strah od besperspektivnosti; strah od osiromašenja, strah od ...).

Bosansko-hercegovačko društvo se 90-ih godina prošlog stoljeća pokidalo po nacionalno-konfesionalnim šavovima i to traje do danas. »Rastavi kola na dijelove – i nema više kola«, kaže Lao Ce.

---

¹ Pod ovim naslovom objavio sam 2006. knjigu u izdanju nakladničke kuće »Synopsis«, Sarajevo–Zagreb. U ovom izlaganju ponovit ću neke stavove, ali dati i novi, dodatni osvrt na pitanje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini.

Jesu li Hrvati, glasujući za neovisnost Bosne i Hercegovine na referendumu 1992. godine, dobili najmanje od tri konstitutivna naroda? Srbi koji, osim manjeg broja, nisu izišli na referendum za samostalnost Bosne i Hercegovine, dobili su Republiku Srpsku (49% Bosne i Hercegovine), dok su Bošnjaci dominantni u Federaciji BiH.

U bosansko-hercegovačkoj politici već gotovo dvadeset godina vrijedi pravilo političkog promiskuiteta: svatko može sa svakim. Barjaci se lako zavezuju, ali i odvezuju. Druga njena karakteristika je da se religija i konfesija javljaju kao izvor političke legitimnosti. Vidi se to i po tome tko čini *establishment* današnje Bosne i Hercegovine? Nacionalne i vjerske elite, vojne starješine visokih činova, etnointelektualci, »tajkuni« (špekulanti privatizacije), dio novinarske elite. Njima treba dodati i one »koji su se snašli« iz bivših elita socijalizma (koji su se vratili naciji i konfesiji, ako su od njih ikad bili i otišli). Gotovo svima njima su »mrjestilišta« nacionalne stranke. Stranački aparati im daju »atest« podobnosti za pripadnost *establishmentu*. Pritom nije toliko važno što su i kako oni činili, već ono što oni jesu (u nacionalnim politikama). »... Njihova moć potiče od vodstva političke partije koja se zasniva na nacionalističkim osećajima i koja izražava takva osećanja«, rekao bi Bottomore. (Botmor, 2008:102)

Da li značaj kojeg Hrvati u Bosni i Hercegovini pridaju svom nacionalnom identitetu podriva njihov državni identitet? Rekao bih: može to biti, ali i ne mora. Po onome što dolazi iz pera kritičara tog identiteta (ali ne i »svog«) reklo bi se da je dominantan negativan utjecaj na državni identitet. Po mom sudu nije tako, mada nekima ne bi nedostajalo i da rade na jačanju svoga državnog, bosansko-hercegovačkog identiteta.

Kako u Bosni i Hercegovini, za koju se mnogi politički (i religijski) lideri kunu da je »multinacionalna«, steći iskustvo »Drugog«? Može li se Hrvat (Bošnjak ili Srbin) u Bosni i Hercegovini odnositi prema »Drugom« kao sugrađaninu, a ne kao prema Bošnjaku, Srbinu, Hrvat, Židovu, ako su nam gradovi 80–90% jednonacionalni? Što će biti s novim generacijama koje kroz svoje školovanje (imamo »naše« vrtiće, osnovne, srednje škole, sveučilišta, firme...) i odrastanje nisu mogle

steći iskustvo »Drugog«? I tamo gdje »Drugog« ima – žive podijeljeno: u Sarajevu, Mostaru, Gornjem Vakufu/Uskoplju, Prozoru ...

2. Demografsko stanje Hrvata u Bosni i Hercegovini

Popisa stanovništva nemamo od 1991. godine te je teško govoriti o brojčanom stanju Hrvata u Bosni i Hercegovini. Od 17,3% Hrvata u strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine, 2001. ih je, prema predviđanjima, bilo 14,3%. Pretpostaviti je da ih je sada i manje. Jer, samo u 2005. godini u Hrvatsku se doselilo 14 230 osoba, od toga najveći broj (58,7%) iz Bosne i Hercegovine.

Zahvaljujući statistikama iz crkvenih izvora moguće je pretpostaviti, na osnovi broja katolika, koliko ima Hrvata u Bosni i Hercegovini. Tako, npr., od oko 73 000 katolika u 14 općina Republike Srpske koje su pokrivale područje Banjalučke biskupije, 2008. godine bilo ih je tek 5000 (6,85%), a od oko 200 000 svih predratnih katolika na području RS bilo ih je tek 13 000 (ili 6,5%). Prije rata misu kod trapista (Marija Zvijezda kraj Banje Luke) posjećivalo je oko 3000 vjernika, a 2007. samo 150. Već sedamnaest godina na tom lokalitetu nije zabilježeno nijedno krštenje, već samo sahrane.

Vrhbosanska nadbiskupija imala je 1991. godine 528 492 pripadnika. Kad je zaustavljen rat (1995) imala ih je 140 000 (388 492 manje nego 1991). Početkom trećeg milenija (2001) brojala je 212 271 katolika. Znači, nakon rata vratio se svega 72 271 katolik na svoje predratno mjesto boravka. Poražavajuća je činjenica da se 2001. godine, na području Republike Srpske, nalazilo samo 5,86% predratnoga katoličkog življa koje pripada Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Nešto je bolja situacija sa župama (7) koje su bile pod kontrolom Srba, a sada su u Federaciji Bosne i Hercegovine. U njima živi 29,21% od predratnog broja katolika. U Federaciji nema ni jedne župe u kojoj nije ostalo barem nešto katolika. U dvije župe ih je ostalo ispod 5%, a, također, u dvije župe broj katolika se povećao (u Gromiljaku za 5,92%, odnosno 10,23% u Novom Travniku).

Na području Federacije (ne računajući područje Mostarske biskupije) živjelo je 2001. godine 50,78% katolika od predratnog broja. U Sarajevu (bez Vogošće, Ilijaša...) živjelo je 1991. godine 33 249 katolika, a 2001. tek 16 762 (manje za 16 487) – ili 50,41%. Na području Zenice situacija je još lošija: tamo je ostalo ispod 40% predratnog stanovništva katoličke vjeroispovijesti.

Katolika u gradovima Republike Srpske gotovo da više i nema. Od predratnog broja ostalo ih je svega 10,05%. Od 10 gradova u kojima su živjeli pripadnici Vrhbosanske nadbiskupije u pet ih je ostalo manje od 3%. I u gradovima u Federaciji Bosne i Hercegovine (ne računajući Mostarsku biskupiju) broj katolika se gotovo prepolovio. Od 169 207 ostalo ih je 93 972 (55,53%) Moglo bi se reći – svaki drugi. Zanimljivo da se i u gradovima u kojima nije bilo sukoba HVO-a i Armije BiH (Gradačac, Lukavac, Maglaj, Olovo, Visoko, Zavidovići, Sarajevo², Tuzla, Živinice) broj katolika smanjio. Godine 1991. bilo ih je 55 974, a 2001. tek 27 285, dakle manje za 28.689 (ili 48,75%) od predratnog broja. Tako katolici, koji su i prije rata bili najmalobrojniji u gradskoj populaciji, sada će biti još malobrojniji. Bit će to izrazito prigradska i seoska populacija³.

Zbog velikog stupnja podudarnosti hrvatskog i katoličkog identiteta u popisu 1991. godine, možemo pretpostaviti da je broj Hrvata približan iznesenim brojkama o broju katolika. Prema podacima Agencije za statistiku (2008), Bosna i Hercegovina broji 3 832 000 stanovnika. Hrvata ima oko 12% (oko 460.000). Pitanje je koliko je ta procjena pouzdana? Mislim da je brojka manje optimistična.

---

² Hrvati u Sarajevu: godine 2007. od 185 ustanova, u 161 čelni čovjek bio je Bošnjak. Od 14 zdravstvenih ustanova ni u jednoj čelni čovjek nije bio Hrvat (13 Bošnjaka + 1 Srbin). U 7 javnih komunalnih poduzeća nije bilo neBošnjaka, kao ni u ostalim upravnim organizacijama (svih 20 su bili Bošnjaci). Od 129 obrazovnih institucija u Kantonu Sarajevo, 109 direktora su Bošnjaci, 11 Hrvati, 4 Srbi, 5 ostali. Premijer Kantona Sarajeva je to obrazložio »da nema pravne osnove za uspostavljanje nacionalne ravnopravnosti« (!!). (Maglajlija, V., »Sarajevsko karikiranje multietničnosti«, *Slobodna Bosna*, 12. 07. 2007:25).

Godine 1996. u Sarajevu je bilo više od 20 000 Hrvata, na kraju 2007. – 13 757. U 2007. godini 118 katoličkih obitelji napustilo je Sarajevo.

³ Izvor: Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća (2004). Sarajevo–Zagreb: Nadbiskupski ordinarijat Vrhbosanski (Vikarijat za prognane i izbjeglice).

Može li se »hrvatski identitet« razvijati samo preko religijskog (katoličkog) identiteta ili, još uspješnije, preko širenja ideja, znanja, projekata koji će omogućiti istinski opstanak Hrvata u Bosni i Hercegovini? Znanost i znanje su ono što Hrvatima može osigurati njihov opstanak i razvitak u Bosni i Hercegovini⁴.

3. Što je *primarni identitet* Hrvata u Bosni i Hercegovini?

Pojedinac može više osjećati da pripada svom profesionalnom (profesor, sudac, liječnik) ili zavičajnom, nego nacionalnom identitetu. Nacionalni identitet može biti važniji nekome tko je na rubnom području rasprostranjene nacije, na području gdje se susreće s »drugima«. Sretni su oni kojima je jasno što je to »hrvatski identitet« u Bosni i Hercegovini (je li to ono što ljudi imaju, ili za čim tragaju, tko će znati?). Zasigurno nije hrvatski identitet mobilni telefon kojeg ćemo nositi uza se. »Upitno« i »neupitno« hrvatstvo! Za neke kao da je hrvatski identitet zastava kojom treba svakodnevno mahati (inače nisi »dobar« Hrvat)⁵. Je li »hrvatski identitet« ono što može stati u sheme o »hrvatstvu« koje nam šalju HDZ-ovi i HSP-ovi političari? S demokracijom je nespojiv stav da postoji samo jedan neupitni način (hadezeovsko/katolički) da se bude Hrvat. Sve što je izvan toga hadezeovsko/katoličkoga koncepta je upitno hrvatstvo?⁶ Tko hrvatstvo ne ljubi na HDZ-ovski način, izdajica je nacije. Sveti HDZ – moli za nas!

Što znači biti Hrvat u Bosni i Hercegovini? Za neke su to emocije⁷, odnos prema *Lijepoj našoj*, hrvatskom barjaku (ma kako bio izgužvan

---

⁴ Znanost određuje bogatstvo i moć, kako pojedinaca, tako i nacija.

⁵ Ovdje (na Balkanu) se uvijek simbolima i barjacima mahalo protiv nekoga. To su bili simboli i barjaci izazova, prije nego simboli identiteta. »Hrvati se sad kupe oko svoje zastave, oko svoje himne...Zastava omamljuje Hrvate i podiže im neku nadu u skoro izbavljenje«, pisao je Ljubo Hrgić 1936 (Hrgić, 2005:86).

⁶ »Istina je da su Hrvati jedan nesretan narod koji nikada ne zna šta hoće«, piše Hitlerov opunomoćeni general za NDH, Glenz von Horstenau (2007:521).

⁷ »...da je hrvatstvo ustvari emocija. Ti možeš biti po krvi, kulturi, po genima, po tradiciji Hrvat, ali si formalno Hrvat ako nemaš emocija, ljubavi za svoje hrvatstvo (pretjerana ljubav onih poput Tomca ubi hrvatstvo u BiH – I. C.). Najjače emocije su u onom

i pocijepan), neoustaštvo, slušati Thompsonove pjesme i sl. Za druge je to biti neSrbin, neBošnjak, neSlovenac ... Diskriminirajući odnos prema svakome i svemu što nije hrvatsko. Desnije, što desnije.

4. Uloga granice u stvaranju identiteta

Biti Hrvat u Grudama je jedna stvar, a biti Hrvat u Zenici ili Sarajevu, sasvim druga stvar. Ili obratno. Biti Bošnjak u Zenici i Sarajevu je jedna stvar, a biti Bošnjak u Grudama sasvim druga stvar. Dolazimo time do pitanja *hrvatskog identiteta na granici*⁸. Koja je *uloga granice u stvaranju identiteta*? Ne mislim ovdje na državnu granicu, već na kulturnu, religijsku i sličnu granicu između »nas« i »njih«. Balkan je područje konfesionalnih granica i konfesija na granici. Tu (sve do mjesta Ravno u Hercegovini) ide granica katoličanstva (*antemurale christianitatis*), dotle katolici čine većinu stanovništva. Ali, dotle ide i granica pravoslavlja s Istoka (većinu stanovništva na tom području Balkana čine pravoslavni). S njima se (ili između njih) ukliještila i granica islama na Balkanu. Sve tri konfesije (katolička, pravoslavna i islamska) vide sebe kao utemeljitelja i čuvara tih granica. A čuvari granica uvijek ističu razlike »nas« u odnosu na »njih« (religijske, kulturne, nacionalne...). »Granica« pojačava i religijsko/konfesionalni i nacionalni identitet. Što se ide više ka periferiji teritorijalne rasprostranjenosti nacije i/ili religije – identitet postaje sve snažniji. Tu je nacionalno neizbrisivo. Naravno, granice nisu bile toliko čvrste pa su se na sva tri područja našli i pripadnici drugih dviju religijskih tradicija. Hrvatstvo na granici (kao i bošnjaštvo i srpstvo) treba prihvatiti

---

dijelu koji je uvijek bio tlačen, kome se sprječavalo da ispolji svoje nacionalne osjećaje, koji je prošao velike patnje«. (Zdravko Tomac u intervjuu *Katoličkom tjedniku*, 6. 04. 2008:11).

⁸ »Granice su dugo bile omiljeni predmet analize naročito u radovima koji su se bavili identitetom. Ovo je sasvim razumljivo, jer se upravo na granicama, na ivicama i odvija diferencijacija odnosno razdvajanje celina. Pošto identitet i alteritet, identičnost i drugost, žive u simbiozi njihove se najistaknutije odlike artikulišu upravo tamo gde se oni susreću – na granicama ... previše intenzivno bavljenje granicama nametnulo nam je nezdravu opsjednutost razlikama i drugošću« (Todorova, 2006:20).

kao nešto što se samo po sebi razumije, a ne kao naočale kroz koje trebamo stalno gledati.

5. Tko su »bosanski Hrvati«, a tko »Hrvati u Bosni i Hercegovini«.

Bosna je geografski, a ne nacionalni pojam. Zato nastaju sporovi oko definiranja samog »bosanstva«. U zemlji u kojoj žive ljudi različitih konfesionalnosti, jezika (ipak), regionalnih pripadnosti, što bi trebalo značiti »bosanstvo«⁹? Hoće li ono biti isto za Bošnjaka, Hrvata i Srbina iz Banja Luke, ili onog iz Čapljine, možda Trebinja? Za mnoge to neće biti »njihova šalica kave, kafe ili možda kahve«. Povijesna događanja utjecala su da tri naroda na Balkanu (Bošnjaci, Hrvati, Srbi), u novijoj povijesti, žive ponekad u istim, a ponekad u različitim državama. Hrvati su, od ta tri naroda, najduže živjeli u istoj državi: u vrijeme Austro-Ugarske (Srbi i Bošnjaci su tad živjeli u dvije države), u vrijeme Prve Jugoslavije (kao i Bošnjaci i Srbi), u vrijeme NDH (Srbi i Bošnjaci su živjeli u dvije države) i u vrijeme Druge Jugoslavije (kao i Srbi i Bošnjaci). Dakle, od Berlinskog kongresa (1878) do 1992. godine Hrvati su, uglavnom, živjeli u jednoj državi. Od tada (od 1992) žive u dvije države: Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uvijek kad Hrvati nisu živjeli u istoj državi¹⁰ nastajale su kontroverze oko naziva za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Tako je i danas: jedni za njih koriste naziv »bosanski Hrvati«, drugi »Hrvati u Bosni i Hercegovini«. Prvu varijantu naziva (»bosanski Hrvati«)

---

⁹ »Insistirao bih na nazivu Bosanac, jer po mom mišljenju, naši građani mogu biti samo Bosanci, a ne Bošnjaci, što je turski naziv, niti Srbi i Hrvati«, piše Muhamed Čengić, jedan od osnivača SDA i potpredsjednik prve Vlade Bosne i Hercegovine nakon višestranačkih izbora 1990 (»Vrijeme za pravu opoziciju«, *Oslobođenje*, 28. 08. 2007:10). »Imenujte ovu državu samo Bosnom. Državom u kojoj će se svi osjećati kao Bosanci« (Ferid Muhić, intervju *Oslobođenje*, 19. 10. 2009:5).

¹⁰ Na Balkanu se države tako brzo mijenjaju da nikad niste sigurni da ćete se roditi i umrijeti u istoj državi. Nas tri brata rođeni smo u istom mjestu, istoj ulici, istoj kući – ali u tri različite države. Jedan u Kraljevini SHS, drugi u NDH, treći u FNRJ. Prvi već živi u četvrtoj državi (za 69 godina), drugi u trećoj, treći u drugoj. Možda ćemo dočekati da umremo u Europskoj uniji.

koristi dio bošnjačkih intelektualaca i mediji »probošnjačke« orijentacije (zanimljivo: nitko od njih za Bošnjake u Sandžaku neće reći »srbijski Bošnjaci«, već »Bošnjaci u Sandžaku«, ali za Hrvate važi drugo pravilo), te dio intelektualaca Hrvata rođenih u Bosni. Danas, zahvaljujući nizu povijesnih okolnosti, oko 2/3 Hrvata (mada bez popisa stanovništva to se točno ne zna) živi u Hercegovini. Tamo često boravim, susrećem se s njima i još nikad nisam ni od jednog čuo da će reći »ja sam bosanski Hrvat«. Reći će da je »Hrvat« (nacionalni identitet) i »Hercegovac« (regionalni identitet). Zašto onda ne poštovati pravo većine tog naroda da se zove (i da ga se zove) onako kako on određuje (kao što je to pravo na samoodređenje imena i za Bošnjake, Srbe...)? U svojim radovima, pa i u ovom, koristim se terminom »Hrvati u Bosni i Hercegovini«. Time želim reći da su Hrvati jedan narod (kao i Bošnjaci i Srbi), bez obzira što im je povijesna sudbina odredila da danas žive u dvije države. Integracijom zapadnog Balkana u Europsku uniju to će se bitno izmijeniti – pripadnici sva tri naroda živjet će u jednoj uniji.

Dakle, nema sumnje da Srbi i Hrvati po svojoj državnoj, građanskoj pripadnosti pripadaju Bosni i Hercegovini, a po nacionalnoj pripadaju grupama koje se zovu Srbi i Hrvati. U političkom pogledu oni jesu bosansko-hercegovački građani, u nacionalno-kulturnom su Srbi i Hrvati. Pred Bosnom i Hercegovinom se postavlja pitanje očuvanja te raznovrsnosti ili njeno negiranje. Trećeg puta nema. Tako bar povijest pokazuje. Prvi model vodi u bogatstvo raznovrsnosti kultura, drugi u monotonu jednoobraznost. Zato treba spašavati, a ne uništavati raznovrsnost. Mir i sreća počivaju na kulturi različitosti, na različitostima, a ne na njihovom ukidanju. Nije izlaz u »odsutnosti različitosti«, mada je, treba priznati, u Bosni i Hercegovini došlo do krize različitosti.

6. Hrvatski jezik – stigmatizirani hrvatski identitet?

Bore li se ljudi toliko za »svoj« jezik zato što to oni žele, ili im je ta borba nametnuta? Da li im je taj jezik prednost ili hendikep u multizajednici? Na području Londona govori se oko 300 jezika (migranti

kod kuće govore svojim materinjim jezikom, a ne engleskim). U Bosni i Hercegovini je jedan jezik kojeg Hrvati zovu hrvatskim, Srbi srpskim, a Bošnjaci bosanskim. I nije to od jučer¹¹. I opet sukobi oko jezika. A sukobi oko jezika uvijek su indikator političkih previranja (Milan Šipka). Postaje li u dijelu Bosne i Hercegovine hrvatski jezični identitet *stigmatizirani identitet*¹²? Je li hrvatski jezik kod Hrvata u Bosni i Hercegovini bespogovorno zagaraniran samo u crkvi (misa i propovijed se održavaju na hrvatskom jeziku) i u zapadnoj Hercegovini (i prije rata 1991–95. činili su više od 95% stanovništva u toj regiji)¹³?

Kod mnogih građana Bosne i Hercegovine još uvijek je glavni element njihovog identiteta – konfesija (katolička, pravoslavna, islamska). Tako je i s Hrvatima. Oni su pripadnici iste nacionalne grupe, ali to ne znači da su im *svjetonazori* isti. Najveći broj ih, kao svoj svjetonazor, određuje »katoličanstvo«¹⁴. Je li to »katoličanstvo« identično kod svih koji se tako samoodređuju? Ima tu ekskluzivnih, inkluzivnih, pluralnih, nedjeljnih, sezonskih, konfesionalnih, statističkih ... katolika. Ono što je većini zajedničko to je »nacionalizirano katoličanstvo« (mada je katolički identitet izgrađen daleko prije nacionalnog)¹⁵.

¹¹ »Hrvati zovu svoj jezik hrvatskim, Srbi srpskim, a muslimani bosanskim« (Luka Zore, profesor gimnazije u Dubrovniku, pripremajući /1879/, kao školski savjetnik, program organizacije osnovnih škola). Vidi: Prstojević, 2006:24.

¹² »Kad kod nas spiker na TV govori hrvatskim rječnikom, to je neukusno, kao kad bi se bosanski lonac zašećerilo« (Edhem Begić, čitatelj *Oslobođenja* iz Zenice: »Kojim jezikom govorimo«, *Oslobođenje*, 25. 10. 2004, str. 50).

»Sadašnji hrvatski književni jezik je samo hrvatska varijanta srpskog jezika. Isto važi i za bošnjački« (Predlog Načertanijanacionalnog programa Omladine srpske za 21. vek, 2004). »Ugrožava me govor koji slušam s HTV, KISS, Nove, OBN, ugrožava moj govor, moje akcente, zbunjuje me, nervira, jer je za sve ove krajeve tuđ i neispravan ... da je tamošnji govor iskvaren, a naš bosanski čist i za ugled ostalima« (Besim Mulamuhčić, »Pravo na samoobranu«, *Oslobođenje*, 2. 01. 2007:26).

¹³ Na području BiH, 2005. godine, djelovalo je 45 TV (samo tri lokalne, ili 6,7%, imaju program na hrvatskom jeziku) i 150 radiopostaja (28 ih, ili 18,7%, emitira program na hrvatskom jeziku).

¹⁴ »Taj bosanski katolicizam je svoje vrste; on je vrlo jak i vrlo strastven. Jer to je vera jedne manjine stanovnika, koja je izvanredno organizirana« (Branko Lazarević, »Dnevnik jednog Nikoga /1943–1947«, *NIN*, 27. 09. 2007:57).

¹⁵ »Hrvati su u BiH ... kao katolici izručeni nacionaliziranoj religiji njihovih dušobrižnika siromašna duha koji ih drže opijene u jeftinom trijumfalizmu pobjede nad komunističkim

7. A, što je s hrvatskim *političkim identitetom*?

Slično je i s *političkim identitetom* kod Hrvata u Bosni i Hercegovini. On je različit, ali ima i jednu zajedničku crtu s bošnjačkim i srpskim *političkim identitetom*: danas se političarom može postati samo preko hrvatstva, bošnjaštva, srpstva (pridodanim im katoličanstvom, islamom, pravoslavljem). Ako govorimo o greškama »bosansko-hercegovačke« politike i o nezavidnom položaju Hrvata u Bosni i Hercegovini, onda ta priča mora imati i ispovjedni ton. To znači i samooptužujući ton, pokajnički pogledati u oči vlastitim promašajima koji su doprinijeli takvom stanju. Neopravdano je za »naše« stanje glavne uzroke tražiti u »njihovim« (»srpskim« i »bošnjačkim«) politikama (mada ni njima u ruke ne treba gurati ljiljan nevinosti). Svaka kritika »naše« (hadezeovske) politike ide na ruke »našim protivnicima« (Srbima i Bošnjacima). Time nam se, od 1991. do danas, želi zatvoriti usta. Unosno je svoje kritičare nazivati »nostalgicarima«, »komunjarama«. Time ih, kod mladih naraštaja, svrstavate u nepristojne ljude, diskreditira se unaprijed ono što kažu, dovodeći ih u situaciju da brane svoju osobnost, a ne svoje stavove. Što više demoniziraš kritičare, veći si »nacionalni junak«. Kritičare »hrvatske« (hadezeovske) politike proglašava se »nepatriotama«, osobama bez »osjećaja nacionalnog ponosa«. Uostalom, što to znači, i što bi trebao značiti »nacionalni ponos«. Samo »miropomazani političkim položajem« (M. Todorova, 2006), a dodao bih i poštropljeni nacionalnom vodicom, imaju »nacionalni ponos« i postaju poznati.

---

bezboštvo, neprijateljstvu prema drugima, u poticanju da se dodvoravaju moćnicima ove zemlje, te u stalnom govoru o ugroženosti ... Zato ne čudi da su po našim crkvenim zajednicama i medijima prisutniji i više se uvažavaju 'novoobraćenici' iz prijašnjeg režima, sumnjivi estradni Hrvati i oboljeli karizmatici više nego stvarni vjernici i humanisti, 'tajkunski džep' više nego 'udovičin novčić' ... Gotovo nigdje u njihovim izjavama (predstavnik Katoličke crkve u BiH – I. C.) ne možete danas čuti ijednu kritičku riječ o Tuđmanovoj ili hrvatskoj historijskoj i političkoj odgovornosti prema bosanskim Hrvatima i Bosni općenito, kao i moralnoj i vjerničkoj suodgovornosti Crkve za ta događanja... Bosanski Hrvati su u toj njegovoj (Tuđmanovoj – I. C.) politici žrtvovani ideji hrvatske nacije« (Petar Jeleč, »Ničija zemlja«, *BH DANI*, 19. 12. 2008:24–26).

Vidljiva je kritika »nepatriota« u »našoj« naciji, posebno onih koje se (opravdano, ili ne) svrstava u intelektualnu ljevicu iz koje dolaze kritike na račun »nacionalne politike« (koja je vođena na način 1990–2009. često znala hrvatstvu zabijati autogolove). Može mi se prigovoriti da je ta politika dobivala podršku na svim izborima od 1990. do danas. U tome i jeste problem, što rezultati tih izbora govore o nepovoljnom stanju nacionalne i političke svijesti biračkog tijela. »Ljevici«, ako je i ima, prigovara se da ne iskazuje »osjećaj nacionalnog ponosa«, mada je pitanje nije li takav ponos, na kojeg »pravovjerni« Hrvati ukazuju, znak bolesti nacije. Zašto se ne ponositi time da sam čovjek, a ne time da nisam Bošnjak, Srbin, Židov...? Zašto bi se netko ponosio time što je Hrvat (ili Bošnjak, Srbin), a ne time što je čovjek?

Ustavom, koji je donesen 1910. godine, u Bosni i Hercegovini je uspostavljen »konfesionalni ključ« (tzv. *bosanski ključ*), koji će u vrijeme socijalizma nositi naziv »nacionalni« (a ne »konfesionalni«) ključ. Dakle, nisu »famozni etnički ključ« »inaugurirale vlasti socijalističke Bosne i Hercegovine«, njega je – kao pokušaj traženja rješenja za zajednički život u višekonfesionalnoj i višenacionalnoj zajednici – primjenjivala i Austro-Ugarska u Bosni i Hercegovini. (Kad bi se osnivala neka komisija, radilo bi se to po modelu 3-2-1, što je u praksi značilo: 3 muslimana, 2 pravoslavca i 1 katolik. Uslijed slabe, ili gotovo nikakve nacionalne svijesti, kao kriterij uzimao se konfesionalni identitet.)

8. Odnos individualno-građanskog i kolektivnog

Stalno se vraćamo na odnos individualno-građanskog i kolektivnog¹⁶. Koliko na to imaju utjecaja društvene okolnosti u Bosni i Hercegovini kao višenacionalnoj zajednici? Ako je država Bosna i Hercegovina »zajednica zajednicâ«, onda treba dijeliti upravljanje zajedničkim institucijama. Tu, bar dok je takvo stanje, ne funkcionira

---

¹⁶ »Individualizam je gubitak osećanja za zajednicu, kolektivizam je gubitak poverenja u pojedinca« (Šušnjić, 2008:81).

nikakvo načelo »jedan čovjek – jedan glas«. Zagovornici individualnog često bi čovjeka odvojili od njegove religije, odnosno nacije, kulturne zajednice, pretvarajući ga u jedinku. Zanimljiv je o ovom pitanju stav dvije veoma utjecajne religijske zajednice u Bosni i Hercegovini – Katoličke crkve i Islamske zajednice.

»Jedan čovjek – jedan glas« preferira »individualističko viđenje čovjeka«. »Pitanje prava čoveka danas je prošireno na prava naroda i nacija: 'ono što važi za čoveka važi i za narod' ... mir se zasniva ne samo na poštovanju prava čoveka nego i na poštovanju prava naroda, naročito prava na nezavisnost. Prava nacija nisu ništa drugo 'do ljudska prava primenjena na onaj poseban nivo zajedničkog života'. Nacija ima 'osnovno pravo na postojanje', pravo na svoj jezik i kulturu, kojima narod izražava i unapređuje svoj 'suverenitet' na duhovnom planu, zatim, pravo na život u skladu sa sopstvenom tradicijom...« (*Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*, 2006:81).

OHR je oštro reagirao¹⁷ na istupanje reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića koji je gostujući u bosansko-američkom centru u Detroitu poručio da »mi imamo pravo na svoju državu« i dodao da »čvrsto vjeruje da će doći vrijeme kad će i kod nas vrijediti pravilo jedan čovjek – jedan glas«. OHR je ponovio da je Bosna i Hercegovina država tri konstitutivna naroda i da se mora poštovati Ustav zemlje.

Međutim, kod Hrvata postoji strah da se model »jedan čovjek – jedan glas« ne pretvori u model »jedan narod – dovoljan glas«. Svjetska politika pokazuje – od Alžira do Čilea, ili obratno – da se to zna pretvoriti i u devizu »jedan čovjek bez glasa bilo kada« (u alžirskom slučaju sprečavanje islamista da preuzmu vlast, u čileanskom socijalista da vladaju).

Pri navođenju socioloških tipologija uvijek naglašavam da čistih, »idealnih« tipova ima malo, najčešće se oni međusobno isprepliću i čine niz međutipova. Čini mi se da bi takav pristup trebalo imati i pri isticanju dva modela: etničkog (radije bih rekao nacionalnog) i građanskog; ravnopravnosti nacija i jednakosti građana. Zašto tu ne

---

¹⁷ *Oslobođenje*, 2. 11. 2007.

bi moglo biti »međumodela«? Zašto na lokalnom, mjesnom nivou ne slijediti maksimu »jedan čovjek – jedan glas«, a na središnjem i državnom nivou neki drugi model?

Postoje i kontroverze oko odnosa »hrvatski« i »bosanski« identitet. Je li »bosanski identitet« nacionalni i geografski identitet, ili nešto drugo? Možda verzija »građanske nacije«? Sam pojam »građanska nacija« je nejasan, pa i dvosmislen. Je li akulturalno shvaćanje nacionalnosti ikad bilo široko prihvaćeno? Je li moguća »građanska nacija« zasnovana samo na političkoj koncepciji? Je li građanski koncept odgovor na sve naše ovdašnje brige? Nije li »koncepcija građanske nacije suviše tanka da bi neko društvo na osnovi nje odredilo nacionalnost ili dalo svom narodu osjećaj nacionalnog identiteta« (Nielsen, 2002:243–253)? Može li se reći da smo u Bosni i Hercegovini jedan narod? Preci nam nisu isti. Ne ispovijedamo istu religiju. Ne prihvaćamo da govorimo istim, već različitim (srpskim, hrvatskim, bosanskim...) jezikom. Ne svetkujemo iste blagdane, niti jedemo istu hranu uz (i mimo) njih. Nemamo iste običaje. Nemamo iste stavove ni o daljnjoj ni o bližoj prošlosti.

Često nam se kaže da su u vrijeme Osmanskog i Austro-Ugarskog Carstva stanovnici Bosne i Hercegovine nazivani Bošnjacima, neovisno o konfesionalnoj pripadnosti. Samo se ne kaže jesu li »nazivani« ili »samonazivani«. U vrijeme turske uprave stanovnike su predstavljali muslimani i ne-muslimani (tad nije bilo nacionalne, već konfesionalna identifikacija). Slično je bilo i za vrijeme Austro-Ugarske: stranke su predstavljali katolici-pravoslavni-muslimani (tek će se krajem austrougarske okupacije u Bosni i Hercegovini snažnije razvijati nacionalna svijest, dotad je dominantna konfesionalna). Ne znam da se netko od mojih predaka, katolika u Hercegovini, ikad predstavljao Bošnjakom.

9. Hrvati u BiH i hrvatska prošlost

Možda bi ponešto trebalo reći i o *odnosu Hrvata u Bosni i Hercegovini prema hrvatskoj prošlosti*. Anakrono je u 21. stoljeću pod

hrvatstvom podrazumijevati ono što je krajnje desno (ili ono što je samo katoličko), a ponekad i ono što je (neo)ustaško. (Sjetimo se samo grafita sa slovom »U« i križem usred njega! Nisam naišao ni na jedan tekst katoličkih teologa, ili službeno očitovanje biskupa, u kojem se kritizirala takva politička i ideološka zloupotreba kršćanskog simbola.) Dakako, riječ je o odnosu prema »našem« nacionalizmu. Tobože »mi« smo demokratska, tolerantna, nacija s tisućugodišnjom kulturom. Kao da u toj naciji nije bilo i nema i nepismenih, asocijalnih, manje komunikativnih, pa i onih mržnjom ostrašćenih.

10. Hrvati u BiH i Republika Hrvatska

Na kraju, nekoliko riječi *o odnosu Hrvata u Bosni i Hercegovini prema Hrvatskoj* (i obratno). Nikad Hrvati na Balkanskom prostoru nisu živjeli u istoj državi tako dugo kao u vrijeme socijalizma¹⁸. Ni za vrijeme Austro-Ugarske ni u vrijeme Pavelića nije toliko Hrvata bilo okupljeno i živjelo zajedno u jednoj državi kao u vrijeme Tita¹⁹. To je povijesna činjenica, htio ju netko prihvatiti ili ne. Hrvatska nacija jest matična nacija Hrvata u Bosni i Hercegovini, ali im Hrvatska nije matična, ni rezervna, domovina. Matična (i jedina) domovina je

---

¹⁸ »Naš narod u vjekovnoj prošlosti živio je isprekidan državnim granicama i bojnim linijama šestogodišnjih ratova, razdrt na desetak dijalekata, formirajući se pod tucetom svojih i tuđinskih suvereniteta, i raznovrsnih stranih vjeroispovijesti i ideologija, on se jalovo tješio jeftinom mudrošću, kako je svaka sila za vremena, skupo plaćajući ovu glupu sentenciju« (Krlježa, 2009:97).

¹⁹ »Ne znam, ili možda znam, kako se Broz odnosio prema svom hrvatskom narodu. Ili mu je to bio premalen narod da njime vlada, da ga socijalizira, složi, ili su njegove ideje o reformi društva bile glomaznije te su obuhvaćale kao nešto kozmičko: svjetska revolucija. Ima tu tajna i same Providnosti nebeske. Ali baš, pošto sam vidio i Titovu kuću i proučio i osjetio sve što je učinio, nije to osrednji političar, nije prosječni vođa, on se zauvijek upisao u knjigu povijesti, ali ne kao veliki Hrvat, nego kao komunist, kao nenadmašan vođa i vojskovođa, kao neusporedivi organizator i mudri taktičar. Još se čudim njegovoj snazi – sve što je radio nije bilo lako, a imao je velike dušmane, kao Staljina. Bez njega ne bismo mi Hrvati imali Istre, Zadra, Rijeke. Da njega ne bi s nama, mi bismo drhtali 'pod kmetom Kremlja', tko zna dokle«, pisao je (1979) fra Ljubo Hrgić (odležao 9 godina robije nakon 1945; Hrgić, 2005:473).

Bosna i Hercegovina²⁰. Zašto se onda Hrvatima u Bosni i Hercegovini nameće status »dijaspore« kad oni to nisu?

Literatura

- Bilig, M. (2009), *Banalni nacionalizam*. Beograd: XX vek.
- Botomor, T. (2008), *Elite i društvo*. Novi Sad: Mediterran.
- Glenz von Horstenau (2007), *Između Hitlera i Pavelića*. Beograd: Nolit.
- Hrgić, Lj. (2005), *Životni krug* (dnevnik). Sarajevo: Svjetlo riječi.
- Krleža, M. (2009), *Mnogopoštovanoj gospodi mravima*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Nielsen, K. (2002), *Kulturni nacionalizam. Ni etnički, ni građanski*, u: Divjak, S. (ur.), *Nacija, kultura i građanstvo*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Osnove socijalnog učenja katoličke crkve* (2006), Beograd: Fondacija Konrad Adenauer i Beogradska nadbiskupija.
- Prstojević, M. (2006), *(Ne)zaboravljeni Mostar*. Sarajevo–Wien: MI.
- Slišković, R. (2007), »Ivan Frano Jukić – njegova Bosna i 150 godina poslije«, *Bilten franjevačke teologije*, Sarajevo, br. 1–2.
- Šušnjić, Đ. (2008), *Nedovršen razgovor*. Beograd: Čigoja štampa.
- Todorova, M. (2006), *Imaginarni Balkan*. Beograd: XX vek.
- Veber, M. (2006), *Politički spisi*. Beograd: Filip Višnjić.

---

²⁰ »Većina ljudi ove zemlje još uvijek nije razvila svijest da je Bosna i Hercegovina njihova jedina domovina. Iz takvog naroda proizlaze onda i političari koji još uvijek svoju domovinu vide negdje preko Drine i Save. / Definirati se kao Hrvat (Srbin, Bošnjak) iz Bosne, pri čemu je ono iz Bosne mnogo više nego Hrvat (Srbin, Bošnjak) za mnoge je neprihvatljiv, ponižavajući i preziran pojam. A to je ono, po mome mišljenju, što bi Jukić zastupao danas. Jer, mnogo se toga dogodilo što je ideju o jednom narodu ove zemlje učinilo nemogućom. Ono što se, pak, održalo ostvarivim jest misao o zajedničkoj nam domovini« (R. Slišković, 2007:157).